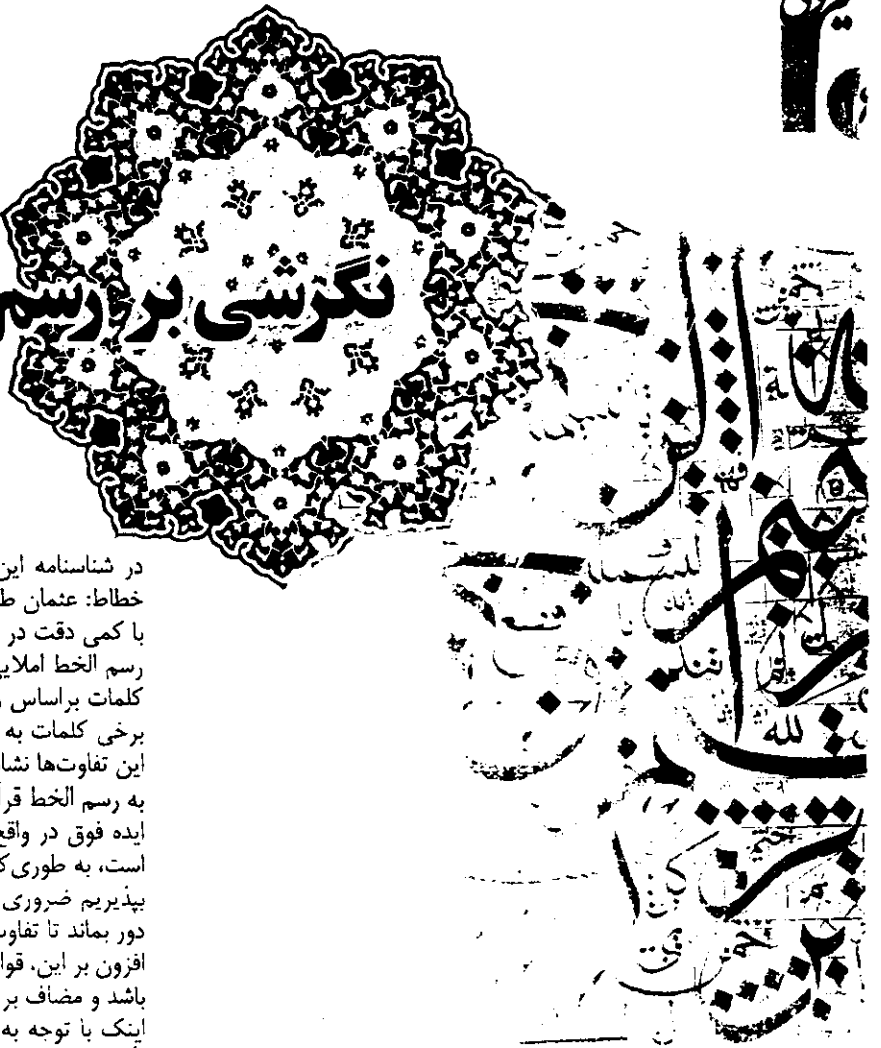

نگار

نگارشی بر رسم الخط املائی

محمد اسعدی

سازمان دارالقرآن الکریم

در شناسنامه این قرآن که در صفحه آخر درج شده است، چنین آمده است: خطاط: عثمان طه (براساس رسم الخط املائی). با کمی دقت در آیات و عبارات این قرآن، به سادگی می‌توان فهمید که ادعای رسم الخط املائی بودن این قرآن کاملاً مخدوش است. زیرا در بسیاری موارد، کلمات براساس رسم الخط عثمان طه است که با املائی عربی درست نیست و برخی کلمات به صورت گزینشی به شیوه رسم الخط املائی تغییر کرده است. این تفاوت‌ها نشانگر عدم احاطه طراحان و تغییردهندگان، به ویژگی‌های مربوط به رسم الخط قرآن اعم از خط عثمان طه و رسم الخط املائی است. ایده فوق در واقع معتقد به ارائه مصحفی جامع همه آیات قرآن ویژه نواوزان است، به طوری که با مصحف تخصصی متفاوت باشد. در صورتی که این امر را بپذیریم ضروری است که نگارش مصحف مورد نظر از اصلاحات سلیقه‌ای، به دور بماند تا تفاوت‌ها به حداقل برسد.

افزون بر این، قواعد نگارش باید از انسجام و هماهنگی در سراسر قرآن برخوردار باشد و مضاف بر آن، مشکلات و پیچیدگی‌های مصاحف گذشته را نیز باید اینک با توجه به نکات فوق، موردی از آن چه در مروری اجمالی به نظر قابل تأمل می‌رسد گزارش می‌شود.

در کلمه «اولی» و موارد مشابه، آن‌جا که واو به صورت مدی خوانده می‌شود یا جایی که واو ناخواناست، در مصحف حاضر اشتباه صورت می‌گیرد، چون روس یکسانی در اعراب‌گذاری اعمال شده است، مثلاً در آیه ۵ اسراء چنین آمده است: فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ؛ در حالی که در کلمه اولیهما واو به صورت مدی خوانده می‌شود و در کلمه اولی خوانده نمی‌شود. این تفاوت در نسخه رایج عثمان طه و سایر مصاحف به دقت رعایت شده، اما در مصحف جدید به فراموشی سپرده شده است.

نیز بنگرید که اولاء در آیه ۸۴ طه و کلمه الأولی در آیه ۵۱ طه و لأولی انتهى در ۵۴ طه و کلمه الأولی در آیه ۶۲ واقعه و ۲۵ نجم و ۵۰ نجم و کلمه اولوا در آیه ۳۳ نمل و نیز اوتوا الكتاب ۵ مائده.

ظاهراً بنای استادان بر رعایت رسم املائی و قرائتی و نه رسم الخط و شیوه کتابتی است. از همین رو در موارد بسیاری حروف را آن‌گونه که مثلاً در حال وقف خوانده می‌شوند، علامت‌گذاری کرده‌اند. مثلاً آیه ۱۵ انسان به صورت، فواریرا؛ و آیه ۱۰ احزاب الظنوننا. در حالی که در مصحف رایج به‌گونه‌ای علامت‌گذاری شده که حالت وصل با حالت وقف کاملاً تفکیک می‌شود. با این وجود بنای فوق در همه جا رعایت نشده و مثلاً تنوین و حرکات آخر آیات به حال خود باقی مانده که نشانه توجه به رسم الخط است، نه رسم الاملا. مشابه تفاوت روش فوق درباره «ن» در حال رسیدن تنوین به همزه وصل دیده می‌شد که در آخر آیه درج نمی‌شود مثل ۴۶ شوری و ۳۳ ق؛ ولی در میان آیه درج می‌شود مثل ۵۰ نجم و ۲۷ حدید.

الف مدی آغاز کلمات گاه به صورت آ ذکر شده مثل لامرئهم نساء/ ۱۱۹ و گاه به صورت ا مثل ۹۶ مریم.

همزه میان کلمات گاه به صورت ا و گاه به صورت ء آمده. مثل ۷۴ مریم رءیا؛ ۷۵ مریم راوا؛ ۷۷ مریم اقرءیت و گاه با پایه یاء آمده: ثم ائتوا طه ۶۴

با آن‌که بنا بر رعایت رسم الاملا است نه رسم الخط و سعی بر تسهیل و تخفیف علائم است، همزه وصل آغاز آیات هم با علامت؟ و هم حرکت آمده است: ۳۱ طه اشد؛ ۱۵۲ شعرا الذین؛ ۲۴ طه اذهب؛ در حالی که در حالت وصل باید اعراب پایان آیه قبل نیز تغییر کند. مثلاً در آیه ۱۵ شوری بینکم الله ... تسهیل در قرائت و حذف حروف مانند در مواردی رعایت نشده، مثلاً الف د د د د

کتابت قرآن از روزگار نخست اسلام مورد اهتمام و توجه قرآنیان بوده است. بی‌تردید این کتابت در بقا و سلامت قرآن از تحریف، نقش شایسته‌ای داشته است. به گواهی تاریخ، رسم الخط و ویرایش لفظی آیات مراحل مختلفی را طی نموده است. نقطه‌گذاری، اعراب‌گذاری، شماره‌گذاری، علامت‌گذاری و... به تدریج توسط عالمان اسلامی صورت گرفت تا زمینه‌های قرائت نادرست را که با توسعه اسلام فراهم می‌آمد رفع کند. با این وجود تصرف در نگارش و ویرایش قرآن در میان عالمان متعهد اسلامی امری خطیر بوده است. به طوری که حتی در مصاحف رسمی که به خط کوفی نگارش شده بودند، موارد زیادی قابل اصلاح بود اما به همان صورت گذشته باقی ماند تا محرمت قرآن برای متأخران محفوظ ماند. این کار مانع از این می‌شد تا هر کس به بهانه اصلاح جرأت تصرف در متن قرآن را به خود بدهد.

در سالیان اخیر رسم الخط ویژه‌ای توسط خطاط سوری عثمان طه عرضه شده در بسیاری از بلاد اسلامی به دلیل ویژگی‌های ممتاز آن مورد اقبال قرار گرفته است. این رسم الخط در عین چشم‌نوازی و زیبایی برای توده قاریان آشنا به ظرافت‌ها و نکات دقیق نگارشی و ویرایشی، از سهولت لازم برخوردار است. اخیراً برخی از عالمان قرائت و مروجان قرآن با دغدغه رفع مشکلات رسم الخط مزبور، به ایده عرضه شیوه جدید و آسانی از رسم الخط دست زده‌اند. در این نوشتار برآنیم نکاتی چند پیرامون این ایده و نسخه‌ای که توسط سازمان دارالقرآن الکریم در تیراژ بالا منتشر شده بیان کنیم. باشد که با نقادی روش‌های کارش، به هدف مطلوب نزدیک شویم.

یکی نیست که اصل ایده مزبور در راستای ترویج و توسعه قرآن در میان آموزان و توده علاقه‌مندان، قابل توجه است. اما این اصل مهم در صورتی زش‌مند است که از انسجام و ضابطه‌مندی برخوردار بوده و از مشکلات و پیچیدگی‌های مصاحف گذشته دور باشد. ضمن آن‌که مزایای آن مصاحف را که قرائت بهتر و نیکوتر آیات مدد می‌رساند، نیز به همراه داشته باشد.

نظر می‌رسد استادان متصدی این طرح، بیش‌تر در اندیشه عرضه مصحفی به نواوزان و توده قاریان بوده‌اند و ضرورت‌ها و نیازهای تخصصی جامعه قاریان را نظر دور داشته‌اند. از این رو در این رسم الخط مواردی که در رعایت صحیح اعد قرائت مؤثر و مفید است، حذف شده‌اند.

۲۸ فرقان، و قواریب! در آیه ۱۶ انسان که الف آخر آن هرگز قرائت نمی‌شود. لا اذبحنه نمل/۲۱، ۱۱ حجرات بنس الإنم الفسوق عدم توضیح علامتی مثل «س» سکنه یا اشمام ۱۱ یوسف، بعضاً عین عبارت عثمان طه در حاشیه آمده، مثل ست آیه ۲۸ حاقه، ۲۷ قیامت. ابقای الف مدی کلمات در برخی جاها، مثل خالدین الأتهار ۱۹۸ آل عمران و حذف مواردی مثل إلهکم ۹۸ طه، لمستم ۶ مائده.

حذف علامتی که در قرائت صحیح برخی موارد استثنایی قرآن ضروری به نظر می‌رسد. مثل الأعجمی در آیه ۴۴ فصلت که در قرائت رایج ضروری است که همزه دوم آن صورت تسهیل قرائت شود و در مصحف رایج هم علامت خاصی روی آن درج شده است. در کلمه «سماوات» که در رسم الخط عثمانی، بدون الف است باید در رسم الاملاء با دو الف نوشته می‌شد که در این قرآن با یک الف نوشته شده و الف دیگر محذوف مانده است (رسم المصحف «سموت» رسم الاملاء «سماوات» و در این قرآن «سماوات»)

رسم المصحف الصلوة، الزکوة، الحیوة؛ رسم الاملاء، الصلاة، الزکاة و الحیة و در این قرآن، به صورت رسم المصحف ابقاء شده است، نه رسم الاملاء.

رسم المصحف: ادریک، ضحیها، مئویه، ینهیهم و ...؛ در رسم الاملاء: ادراک، ضحاها، مئوا، ینهاهم و ... که در این قرآن به صورت رسم المصحف آمده نه رسم الاملاء.

رسم المصحف: اانتست، اانذر تهم، اانک و ...؛ رسم الاملاء: انت، انذرتهم، انک و ... که در این مصحف، رسم الاملاء رعایت نشده بلکه به شیوه رسم المصحف آمده است.

در رعایت شیوه علامت‌گذاری نیز وحدت رویه و انسجام مشاهده نمی‌شود. چه در اکثر کلمات که به صورت رسم المصحف است و چه در آن دسته کلماتی که به صورت رسم الاملاء آمده، علائم به صورت ناهماهنگ نوشته شده که مثال‌های زیر نمونه‌ای از آن‌ها است: «در این مصحف، الف کوچک گاه قبل از «ی» ناخوانا و گاه روی «ی» ناخوانا نوشته شده است: به طور مثال در کلمات «علی و موسی» الف کوچک، روی «ی» نوشته شده، ولی در «بالمهدی، استوی و سلوی» قبل از «ی» نوشته شده است.

درباره «واو» ناخوانا نیز الف کوچک باید قبل از واو نوشته شود، ولی در این مصحف روی واو نوشته شده و اغلب خوانندگان را به اشتباه می‌اندازد به طور مثال در کلمات «صلوه و زکوه» در آیه ۴۳ سوره مبارکه بقره که الف کوچک روی «واو» آمده است.

علامت مد در جاهای مختلفی آمده است، به طور مثال در آیات ۱۳ و ۱۴ سوره مبارکه بقره. در مقایسه با کلمه «قالوا»، گاهی علامت مد روی «واو» گذاشته شده و گاهی روی «واو و الف» ناخوانا آمده و گاهی هم روی «الف» ناخوانا قرار گرفته است.

در رسم المصحف، کلماتی مانند «خاسئین و صابئین» همزه بدون دندانه نوشته می‌شود؛ در صورتی که رسم الاملاء باید با دندانه باشد که در این مصحف رعایت نشده است، در صورتی که همین قاعده در کلمه اسرائیل (بقره ۸۲) رعایت شده است: اسرائیل، اسرائیل در آیه ۱۰۲ سوره بقره. برخی کلمات مانند «الشیاطین» به صورت رسم الاملاء نوشته شده است، اما در همان آیه، در

کلمات «سلیمان، هاروت، ماروت، اشتراه» رسم الاملاء رعایت نشده، بلکه به صورت رسم المصحف آمده است.

در آیه ۶۹ سوره یوسف در کلمه «ءاوی» اولاً رسم الاملاء رعایت نشده و ثانیاً علامت مد روی «ی» ناخوانا نوشته شده که افراد عموماً به اشتباه می‌افتند و به جای الف مدی که حرف مد است، «ی» ناخوانا را می‌خوانند و مد می‌دهند.

کلمه جیء در آیه ۶۹ سوره زمر از رسم المصحف دو وجهی است؛ ولی در این قرآن مطابق وجه مشکل‌تر نوشته شده؛ یعنی «جایء» در حالی که کلمه قبل از آن یعنی «کتاب» را رسم الاملائی نوشته‌اند.

کلمات «قواریب، یتلوا، ثمودا و ساوریکم» در رسم الاملاء حتماً باید به این صورت بیاید «قواریب، یتلوا، ثمود، ساریکم»، در صورتی که همان رسم المصحف اعمال شده است.

در نتیجه حتی یک صفحه در این قرآن نیست که این گونه اشکالات در آن دیده نشود و به نظر می‌رسد اشاعه این قرآن به عنوان رسم الاملاء در این شمارگان و به این شکل آن هم

تر سراسر کشور، نیازمند تامل و بازنگری است.

غزون بر نکات فوق درج ترجمه مرحوم الهی قمشهای به رغم عظمت علمی و خلاقیتی آن استاد بزرگوار، شایسته به نظر نمی‌رسد. ترجمه مزبور، با وجود غدهای جدی که بر دقت و استواری آن وارد شده، شایسته عرضه عمومی نیست.

نوشته‌ها

بزرگید: سیوطی، الإقن، ج ۲، ص ۱۱۶۳، نوع

۱.

قابل توجه است که طرح این مقاله در پی آن عم خورد که در برخی جلسات قرآنی ماه رمضان هر با حضور جمعی از دانشجویان، ملاحظه شد ماردی از آن چه مورد اصلاح آقایان قرار گرفته، بد متنا اشتباه در قرائت شده است.

بهاالدین حرمشاهی، هفتاد پژوهش قرآنی.

بزرگید: سیوطی، الإقن، ج ۲، ص ۱۱۶۳، نوع ۱. قابل توجه است که طرح این مقاله در پی آن عم خورد که در برخی جلسات قرآنی ماه رمضان هر با حضور جمعی از دانشجویان، ملاحظه شد ماردی از آن چه مورد اصلاح آقایان قرار گرفته، بد متنا اشتباه در قرائت شده است. بهاالدین حرمشاهی، هفتاد پژوهش قرآنی.